
Dr PETAR DRAGIŠIĆ, viši naučni saradnik
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd, Trg Nikole Pašića 11, Republika Srbija
petar.dragisic@gmail.com

UDK: 327(4:497.1)"1957/1973"(093.2)

339.923:061.1(4:497.1)"195/197"(093.2)

originalan naučni rad

primljeno: 25. maj 2017.

prihvaćeno: 15. novembar 2017.

DOI: 10.29362/IST20VEKA.2018.1.DRA.147-160

JUGOSLOVENSKI POGLEDI NA EVROPSKU EKONOMSKU ZAJEDNICU 1957–1973.

APSTRAKT: U članku se ispituju jugoslovenske percepcije Evropske ekonomske zajednice (EEZ), od Rimskih ugovora 1957. do proširenja Zajednice 1973. godine. Analizirano je kako se u Beogradu gledalo na uzroke nastanka EEZ, motive država-članica i globalne implikacije zapadnoevropske ekonomske integracije. Pažnja je posvećena i jugoslovenskim dokumentima u kojima se spekulisalo o posledicama delovanja EEZ na jugoslovensku ekonomiju.

KLJUČNE REČI: Jugoslavija, Zapadna Evropa, Evropska ekonomska zajednica, Sjedinjene Američke Države, NATO, Josip Broz Tito

Začeci ekonomskih integracionih procesa u Zapadnoj Evropi vremenski su se, svakako ne slučajno, poklopili sa početkom hladnoratovske polarizacije u posleratnoj Evropi. Trumanova doktrina, Maršalov plan i osnivanje Kominforma stvorili su nepremostiv jaz između zapadnih članica antihitlerovske koalicije i Sovjetskog Saveza i podelili evropski kontinent na dva konfrontirana ideološka tabora. Vojno integrisanje Zapadne Evrope odvijalo se pod okriljem Severnoatlantskog pakta, dok je, sinhronizovano sa tim, otpočelo i ekonomsko povezivanje zapadnoevropskih država.

Kao početnu tačku ovog procesa možemo uzeti formiranje Organizacije za evropsku ekonomsku saradnju (Organisation for European Economic Cooperation – OEEC), aprila 1948, čiji je ključni zadatak bio kontrolisanje sprovođenja programa Maršalove pomoći zapadnoevropskim državama. Samo nekoliko godina kasnije otišlo se korak dalje. Aprila 1951. Savezna Republika Nemačka, Francuska, Italija, Belgija, Holandija i Luksemburg potpisali su u Parizu ugovor o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik. Pokušaj političkog i vojnog integrisanja pretrpeo je, međutim, težak poraz usled francuske opstrukcije 1954. godine, što je uslovalo da se u narednim decenijama zapadnoevropsko grupisanje odigravalo isključivo na ekonomskom nivou. Tri godine kasnije, 1957. u Rimu, šest država-članica Evropske zajednice za uglj i čelik osnovale su dva nova saveza – Evropsku agenciju za atomsku energiju (Evroatom) i Evropsku ekonomsku zajednicu. Istovremeno, Rimskim ugovorima definisane su i ključne institucije Evropske ekonomske zajednice.

U narednim godinama Evropska ekonomska zajednica suočila se sa više izazova, od kojih je posebno snažan bio sukob nacionalnih i supranacionalnih tendencija u okviru Zajednice, kao i nedostatak konsenzusa u vezi sa pitanjem proširenja EEZ. Personifikacija konzervativnog gledanja na budućnost Evropske ekonomske zajednice bio je Šarl de Gol, koji se energično suprotstavljao tendencijama smanjivanja nacionalnih kompetencija u funkcionisanju EEZ i odbijao pokušaje britanskog pristupanja „Šestorici“, strahujući od britanske potencijalne uloge američkog „trojanskog konja“ u EEZ. Ipak, šezdesete godine su donele određen pomak u daljem integrisanju grupacije, budući da je 1967. došlo do institucionalnog povezivanja Evropske zajednice za uglj i čelik, Evroatoma i EEZ.

Odlazak generala De Gola sa političke, a ubrzo i životne scene odblokirao je proces britanskog pristupanja Evropskoj zajednici i otvorio vrata daljem širenju EEZ. Početkom 1973. godine Zajednici su pristupile Velika Britanija, Danska i Irska. Za razliku od Danske i Irske, koje su se priključile na osnovu odluka donetih na referendumima, Britaniju je u EEZ „uveo“ parlament. Te, 1973. godine na teritoriji devet zemalja-članica EEZ živelo je oko 250 miliona ljudi. Usledili su novi koraci u jačanju Zajednice. Prvi neposredni izbori za Evropski parlament sprovedeni su 1979, a iste godine uspostavljen je i Evropski monetarni sistem. U narednoj deceniji uslediće „mediteranska“ faza proširenja, u sklopu koje su Zajednici pristupile Grčka, Španija i Portugalija.¹

Za socijalističku Jugoslaviju ekonomsko udruživanje zapadnoevropskih zemalja – EZ (Evropska zajednica), ali i EFTA – predstavljalo je činjenicu od izuzetnog značaja. Članice EZ, pre svega Savezna Republika Nemačka i Italija, imale su ogroman udeo u jugoslovenskoj spoljnoj trgovini, a početkom sedamdesetih godina na području Zajednice radile su stotine hiljada jugoslovenskih ekonomskih migranata. Tome treba dodati i finansijsku (kreditni) i tehnološku povezanost članica Evropske zajednice i Jugoslavije. Iz tih razloga regulisanje odnosa sa EZ predstavljalo je jedan od prioriteta jugoslovenske ekonomske strategije.

Važan pomak u formalnom definisanju odnosa Jugoslavije i EZ napravljen je krajem šezdesetih godina uspostavljanjem diplomatskih odnosa SFRJ i Evropske zajednice. Aprila 1968. Jugoslavija je donela odluku o uspostavljanju diplomatskog predstavništva pri EZ. Dve godine kasnije (februara 1970) usledilo je sklapanje trgovinskog sporazuma Jugoslavije i EZ, u čijem fokusu je bilo pitanje izvoza jugoslovenskog mesa na područje Evropske zajednice. Ustupci koji su ugovorom bili garantovani Jugoslaviji pružali su joj mogućnost intenziviranja trgovinske razmene sa EZ. Budući da je ugovor bio oročen na tri godine, maja 1973. dve strane su zaključile novi, ovog puta petogodišnji, trgovinski ugovor. Ugovor je olakšao jugoslovenski izvoz junećeg i goveđeg mesa, ali s druge strane nije favorizovao izvoz svinjskog mesa, vina, duvana, kukuruza i ribe. Ipak, Jugoslavija nije bila zadovoljna načinom na koji je Zajednica prime-

¹ Frank R. Pfetsch, *Die Europäische Union. Geschichte, Institutionen, Prozesse*, 3. erweiterte und aktualisierte Auflage (München: Wilhelm Fink Verlag, 2005), 16–54; Alasdair Blair, *The European Union since 1945* (Pearson/Longman, 2005), 11–50.

njivala ugovor, čime je tokom 1974. godine znatno povećan jugoslavenski deficit u razmeni sa EZ. Novi ugovor o saradnji između SFRJ i „Devetorice“ potpisan je samo nekoliko nedelja pre smrti Josipa Broza Tita. Ugovor je predviđao značajne podsticaje unapređenju jugoslavenskog izvoza u EZ, odnosno povećanje kvota za uvoz govedine, duvana i vina iz Jugoslavije, te uvoz većine jugoslavenskih industrijskih proizvoda bez kvota i carina.²

Ubrzavanje dinamike zapadnoevropske ekonomske integracije od druge polovine pedesetih godina budno je praćeno u Jugoslaviji. S obzirom na veliki udeo Zajedničkog tržišta u ekonomskoj razmeni sa Jugoslavijom (posebno Italije i Savezne Republike Nemačke) u Beogradu su pažljivo analizirani stvaranje i jačanje Evropske zajednice, kao i moguće konsekvence evropskih integracija na jugoslavensku ekonomiju.

Samo nedelju dana po potpisivanju Rimskih ugovora (25. marta 1957) jugoslavenski Državni sekretarijat za inostrane poslove (DSIP) izneo je prve procene uzroka i posledica događaja u Palazzo dei Conservatori. U dokumentu su posebno podvučeni motivi šest zapadnoevropskih država da intenziviraju proces ekonomske integracije. Prema autoru (autorima) dokumenta DSIP-a, Francuska je za učešće u ovom projektu bila podstaknuta kako ekonomskim, tako i političkim razlozima. Od političkih motiva posebno je bila podvučena želja da se učešćem Pariza u evropskom integracionom procesu obezbedi podrška zapadnoevropskih partnera za francusku politiku u Africi, da Pariz ponovo „stupi u prvi plan evropske politike“, kao i da kontroliše orijentaciju konsolidovane Zapadne Nemačke: „Francuska ujedno teži da tešnjim uključenjem Zapadne Nemačke u Zapadnu Evropu obezbedi njenu povezanost za Zapad, i time smanji opasnost od negativnog usmeravanja njenog daljeg razvoja“.³

Saveznu Republiku Nemačku je, prema analizi DSIP-a, na učešće u projektu zapadnoevropske integracije navela težnja za širenjem sopstvenog tržišta „u cilju stvaranja šireg prostora za njenu privrednu ekspanziju“. Navedena je i želja Nemaca da Velika Britanija uđe u Zajednicu, čime bi se otvorio put nemačkom prodoru na tržište Komonvelta. Politička i ekonomska „kompromitacija“ i slabljenje Francuske i Velike Britanije davali su, prema ocenama Beograda, Saveznoj Republici Nemačkoj „realne perspektive za preuzimanjem sve važnije, a možda čak i rukovodeće uloge u Zapadnoj Evropi“.⁴

Motivi zemalja Beneluksa za ulazak u zapadnoevropski integracioni proces bili su, prema jugoslavenskim tumačenjima, kako ekonomski, tako i politički. Budući da se radilo, kako se navodi u dokumentu DSIP-a, o zemljama sa razvijenom privredom i spoljnom trgovinom, Belgija, Holandija i Luksem-

² Karlo Ruzicic Kessler and Petar Dragišić, „Zwischen Chance und Bedrohung: Die jugoslawischen Kommunisten und die westeuropäische Integration“, in: *Kommunismus und Europa. Europapolitik und-vorstellung kommunistischer Parteien im Kalten Krieg*, Hg., Francesco di Palma, Wolfgang Mueller (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016), 138–155.

³ Arhiv Jugoslavije (AJ), Kabinet Predsednika Republike (KPR), 837, III-b-2-a, Državni sekretarijat za inostrane poslove, Informacija o aktuelnim pitanjima zapadnoevropske ekonomske saradnje i integracije, 2. 4. 1957.

⁴ Isto; K. Ruzicic Kessler and P. Dragišić, *op. cit.*, 141.

burg su nastojali da članstvom u EEZ za sebe „obezbede prednosti koje pruža šire tržište“. Ipak, konstatovano je i postojanje opozicionih tendencija u pomenutim zemljama, i to u „industrijskim krugovima“. Podvučena je i skepsa holandskih poljoprivrednika prema Evropskoj ekonomskoj zajednici, s obzirom na beneficije garantovane francuskoj poljoprivredi. Politički impuls evropskoj politici zemalja Beneluksa bilo je, prema jugoslovenskim procenama, nastojanje da se uključivanjem SR Nemačke u evropske integracije predupredi njena samostalna politika, „bez obaveza prema Zapadu“.⁵

Za Italiju se u istom dokumentu tvrdilo da je uvek zastupala ideju „potpune integracije Zapadne Evrope“, koja bi bila usko povezana sa Sjedinjenim Američkim Državama. Ocenjeno je da je Italija zainteresovana za punu evropsku integraciju, koja bi joj obezbedila prostor za plasman njenih poljoprivrednih proizvoda i omogućila nabavku jeftinijih industrijskih produkata. S druge strane u Rimu se smatralo da će ulaskom u proces zapadnoevropske integracije Italija efikasnije suzbiti nezaposlenost, otvaranjem novih radnih mesta u zemlji i migriranjem viškova radne snage u Zapadnu Evropu.⁶

Kada je reč o Velikoj Britaniji, koja nije učestvovala u stvaranju EEZ, u dokumentu DSIP-a podvučena je britanska zainteresovanost za produbljivanje odnosa sa EEZ, ali i za obezbeđivanje sopstvenih interesa u Komonveltu, što je u tom trenutku onemogućavalo članstvo Velike Britanije u novonastalom savezu: „Međutim, Velika Britanija ne može pristupiti zajedničkom tržištu, jer je to pored ostalog, nespojivo sa sistemom preferencija u okviru Komonvelta“. Otuda se Britanija fokusirala na stvaranje zone slobodne trgovine (misli se na EFTA).⁷

Tri godine po zaključenju Rimskih ugovora Kabinet predsednika Republike fokusirao je razliku između Evropske ekonomske zajednice i druge zapadnoevropske ekonomske grupacije – EFTA, konstatujući da EEZ predstavlja „krući i radikalniji metod integracije“, čiji krajnji rezultat ne isključuje ni političku integraciju: „Ona (EEZ – P. D.) treba da bude potpuna carinsko-ekonomska unija sa zajedničkom carinskom tarifom, zajedničkom agrarnom i ekonomskom politikom i zajedničkom trgovinskom politikom prema trećim zemljama, *što može da vodi i političkoj integraciji zemalja članica* (istakao – P. D.)“. Osim toga, podvučena je i američka podrška Evropskoj ekonomskoj zajednici, budući da je ona „odgovarala njihovim (američkim – P. D.) koncepcijama i blokovskim interesima“.⁸

Krajem 1962. godine Državni sekretarijat za inostrane poslove izradio je rezime dotadašnjih analiza faktora koji su doveli da stvaranja Evropske ekonomske zajednice, pri čemu je konstatovana značajna uloga hladnoratovskog

⁵ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Državni sekretarijat za inostrane poslove, Informacija o aktuelnim pitanjima zapadnoevropske ekonomske saradnje i integracije, 2. 4. 1957.

⁶ Isto.

⁷ Isto. EFTA, *European Free Trade Association* (Evropska asocijacija za slobodnu trgovinu), osnovana je 1960. godine, a u njenoj najranijoj fazi činile su je Velika Britanija, Danska, Švedska, Norveška, Portugalija, Švajcarska i Austrija.

⁸ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Kabinet Predsednika Republike, Integraciona kretanja u Zapadnoj Evropi, 16. 5. 1960.

konteksta, ali i savremenog dometa ekonomskog razvoja u Zapadnoj Evropi u formiranju pomenute grupacije. EEZ se u ovom dokumentu posmatrala kao „konkretna manifestacija jednog neizbežnog društveno-ekonomskog procesa“. Ona je stvorila povoljniji teren za „masovnu produkciju, još slobodnije kretanje kapitala i radne snage, sveobuhvatnije državno-kapitalističke mere (i) nove forme vezivanja bivših zavisnih teritorija“. Ipak, i pored isticanja ekonomskih impulsa stvaranja EEZ analiza DSIP-a je u prvi plan stavila faktor Hladnog rata, u funkciji katalizatora zapadnoevropskih integracija: „Integracioni procesi u današnjoj fazi, međutim, nisu se formirali prvenstveno na osnovu privrednih činilaca, već blokovskih interesa, zbog čega i nose takvo obeležje.“⁹

Iste godine u materijalima za sednicu Odbora za ekonomske odnose sa inostranstvom Saveznog izvršnog veća iznete su teze o grupacijama i faktorima koji su stajali iza procesa zapadnoevropske integracije. Jedino su komunisti – kako je ocenjeno – bili protivni tom trendu, pri čemu i njihovo suprotstavljanje nije bilo aktivno. Iza stvaranja i razvoja EEZ stajala je, navodi se u dokumentu SIV-a, evropska desnica, uz blagonaklon stav socijaldemokratskih struja. Radilo se, smatralo se u Jugoslaviji, o težnji da se zaštite ekonomski interesi zapadnoevropskog kapitalizma:

„Nosio i inspiratori zapadnoevropske integracije su, pored krupnog kapitala [i] birokratsko-državnih elemenata, još i predstavnici kolonijalističkih interesa, kao i katoličke partije u Zapadnoj Evropi. Socijaldemokratske partije i njihove masovne organizacije u zemljama EEZ – iako su do sada bile faktički isključene od bilo kakvog učešća u ovom kretanju (sem pojedinaca) – prihvatile su taj proces, računajući na izvesno poboljšanje životnih uslova i mogućnosti šireg delovanja svojih članova u *supranacionalnim* okvirima. Jedino su komunističke partije zauzele negativan stav, ali nisu preduzele odlučniju akciju protiv ovog kretanja.

Osnovni ekonomski ciljevi EEZ su društveno-ekonomska stabilizacija zapadnoevropskog kapitalizma, ubrzani razvoj privrede zemalja-članica, kao i očuvanje sopstvenih povoljnih pozicija u svetskoj podeli rada uz nastojanje da se te pozicije poboljšaju. U dugoročne ciljeve EEZ spada takođe i politička, kulturna, društvena i ideološka integracija na liniji najreakcionarnijih koncepcija. Ovakav karakter i ciljevi EEZ, ukoliko se ostvare, objektivno će je dovesti u sukob sa nerazvijenim zemljama, koje teže maksimalnom razvoju svoje privrede, u skladu sa nacionalnim potrebama.

EEZ već danas predstavlja efikasnu polugu Zapada za njegovo aktivno postavljanje prema trećim zemljama. Za sada se njeno dejstvo ispoljilo prema najslabijima – prema nerazvijenim zemljama koje su skoro stekle svoju nezavisnost. Međutim, naporedo sa jačanjem ove integracione grupacije i njenog ekonomskog potencijala, ova uloga EEZ će biti sve značajnija.“¹⁰

⁹ Isto.

¹⁰ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Najnoviji momenti u vezi razvoja zapadnoevropske integracije, Materijal za sednicu odbora za ekonomske odnose sa inostranstvom Saveznog izvršnog veća, 26. 2. 1962.

U pomenutom dokumentu jugoslovenske vlade iz 1962. godine značajna pažnja je posvećena i geopolitičkim faktorima koji su uticali na stvaranje i razvoj Evropske ekonomske zajednice. Kao faktori koji su omogućili i podsticali nastanak EEZ identifikovani su francusko-nemačko približavanje „u uslovima Hladnog rata“, te snažna politička podrška Sjedinjenih Američkih Država. S druge strane jugoslovenski izveštaj je podvukao aktivan rad Velike Britanije na podrivanju EEZ, u početku vršenjem pritiska na pojedine članice EEZ „u cilju njenog razbijanja“, a zatim i aktivnostima u okviru EFTA, koja je, prema jugoslovenskim ocenama, „funkcionisala kao instrument britanskog pritiska na EEZ“. Kasnija promena stava Londona prema EEZ – odnosno težnja da se Britanija priključi Zajednici – bila je posledica spoznaje da bi ostajući izvan ove grupacije Velika Britanija „izgubila svaku ekonomsku i političku kontrolu nad evropskim poslovima“, da bi „njene međunarodne ekonomske pozicije pretrpele znatnu štetu od rastuće konkurencije“, te da bi „u krajnjoj liniji Britanija prestala da bude onaj faktor u međunarodnim odnosima, kakav je danas“. Pored ovih internih impulsa koji su uticali na promenu britanske orijentacije prema Evropskoj ekonomskoj zajednici, tome je, prema jugoslovenskim ocenama, doprineo i pritisak SAD, posebno izražen u prvoj polovini 1961. godine.¹¹

Značajno mesto u ovoj analizi dato je stavu Sjedinjenih Država prema grupaciji „Šestorice“. SAD su, konstatuje autor, od samog početka odlučno politički podržavale EEZ u kojoj je viđeno „snažno sredstvo za stabilizaciju NATO i uopšte zapadnog sistema“. Ipak, Vašington se suprotstavljao tendencijama da se EEZ visokim carinskim barijerama ogradi od ostalih zapadnih zemalja, strahujući da bi to dovelo do „ekonomskog cepanja Zapada“ i narušavanja zapadnog političkog jedinstva. U SAD se smatralo da bi tešnje ekonomsko povezivanje Sjedinjenih Država sa EEZ anuliralo negativne tendencije u razvoju Zajednice. Kao potvrda toga, u dokumentu je naveden deo iz Kenedijeve poruke naciji (od 7. decembra 1961), u kojoj je američki predsednik podvukao potrebu intenzivnijeg ekonomskog povezivanja SAD sa EEZ (uz snižavanje carinskih i drugih barijera), bez obzira što bi to u određenoj meri naškodilo američkim ekonomskim interesima. Kenedi je smatrao da je to bilo nužno „za dalju privrednu ekspanziju SAD i za očuvanje postojeće njihove, kako ekonomske, tako i političke pozicije na međunarodnom planu“.¹²

U vezi sa iznetim tvrdnjama o američkoj podršci Evropskoj ekonomskoj zajednici naveden je i pritisak SAD (kao i pojedinih zapadnoevropskih zemalja) na neutralne zemlje – članice EFTA (Švedsku, Švajcarsku, Austriju) – da se približe Zajednici: „Interesantan je stav SAD prema ovom problemu. One vrše pritisak na neutralce da što pre regulišu svoje odnose sa EEZ uz političko povezivanje, ističući da je 'neutralnost u današnje vreme nepotreban luksuz'. Jedino Austriji oni priznaju izvesne objektivne razloge za očuvanje njenog neutralnog statusa“.¹³

Kada je reč o ekonomskim implikacijama delovanja EEZ tokom prvih

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Isto.

godina njenog postojanja, u ovom jugoslavenskom dokumentu je ocenjeno da su one premašile očekivanja. U prilog tome navodi se da je u EEZ industrijska proizvodnja tokom prethodnih godina rasla dvostruko brže nego u ostalim zemljama Zapada, da je međusobna razmena članica porasla za 70%, da je EEZ predstavljala lidera u svetskoj trgovini, držeći četvrtinu ukupne svetske trgovine. Izneti su i podaci o napretku u procesu ekonomskog integrisanja Zajednice – smanjivanje međusobnih carina od 40% na industrijske proizvode, odnosno 30–35% za poljoprivredne, kao i ukidanje kvantitativnih ograničenja u međusobnoj robnoj razmeni.¹⁴

Primećena je i ubrzana koncentracija kapitala na području EEZ. Radilo se o procesu čija je brzina prevazilazila očekivanja. Jugoslavenski podaci ukazivali su na značajan broj kartelskih sporazuma već u prve dve godine postojanja Evropske ekonomske zajednice: „Još odmah nakon zaključenja Rimskog ugovora došlo je do intenzivnog jačanja međusobnih veza između pojedinih nacionalnih koncerna u zemljama EEZ, do dalje ubrzane koncentracije i centralizacije kapitala, kako u okvirima pojedinih zemalja EEZ, tako i na supranacionalnom planu, jačanja kartelizacije na evropskom nivou, kao i do srašćivanja finansijskog kapitala. Ovaj proces se odvijao na nedržavnom planu i često u tajnosti. On je, međutim, iznenadio i same protagoniste EEZ, koji nisu očekivali tako brzi razvoj na tom planu. Iako ne raspoložemo dovoljnim podacima, neke indikacije jasno govore o obimu ovog procesa. Na primer, već 1959. godine bilo je oko 50 novih kartelnih sporazuma 'supranacionalnog' karaktera unutar EEZ.“¹⁵

U dokumentu pod naslovom „Zajedničko tržište i njegove reperkusije“ iz 1962. godine, koncizno su sumirani jugoslavenski pogledi na ideje i ciljeve delovanja Evropske ekonomske zajednice. Ukazano je na privredne interese „Šestorice“ kao motive njihovog udruživanja, ali su podvučeni i hladnoratovski (politički i ideološki) katalizatori zapadnoevropskog integracionog procesa: „Osnovni ciljevi EEZ su društveno-ekonomska stabilizacija zapadnoevropskog kapitalizma, ubrzani privredni razvoj zemalja-članica, kao i očuvanje privilegovanih pozicija zapadne Evrope u svetskoj podeli rada, uz nastojanje da se te pozicije poboljšaju. U dugoročnije ciljeve EEZ takođe spada i politička, kulturna, društvena i ideološka integracija na liniji reakcionarnih i blokovskih koncepcija. EEZ već danas predstavlja efikasnu polugu Zapada u njegovoj aktivnoj politici prema trećim zemljama (vezivanje putem asocijacije i druge forme).“¹⁶

Iste, 1962. godine, jugoslavenski režim je u internoj analizi aktuelnog razvoja Evropske ekonomske zajednice konstatovao da su privredni uspjesi „Šestorice“ bili faktor koji je podstakao Veliku Britaniju da krene putem pristupanja Zajednici. Priključenju EEZ, kako je napomenuto, teže i Irska, Danska, Norveška, Portugalija, Španija, Izrael, Švedska, Švajcarska i Austrija. Kada je reč o motivima Londona, u dokumentu se isticalo da su Britanci svesni činjenice kako mnogi segmenti njihove industrije nisu konkurentni zapadnoevropskim proizvodima, ali ih je privlačila mogućnost pristupa velikom tržištu EEZ i oče-

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Zajedničko tržište i njegove reperkusije, 1962.

kivan priliv zapadnoevropskog kapitala za modernizaciju sopstvene privrede.¹⁷

U istom dokumentu spekulisalo se i o stavovima država-članica EEZ prema pitanju „denacionalizacije“ Zajednice. SR Nemačka i Belgija su, kako je ocenjeno, bili glavni nosioci ideje o političkoj integraciji Zajednice i stvaranju ne samo ekonomskih već i političkih supranacionalnih organa. Na suprotnoj strani je stajao De Gol, koji je promovisao Evropu „suverenih otadžbina“. Francuska je bila spremna na stvaranje političkog i vojnog mehanizma u Evropi koji bi bio nezavisan od SAD i NATO, dok su SAD pledirale za „izgradnju političke suprasrukture EEZ kao političke baze NATO-a i bedema protiv SSSR i lagera“.¹⁸

Jugoslovenski Državni sekretarijat za inostrane poslove analizirao je maja 1968. pitanje proširenja EEZ. Konstatovano je da London i dalje čeka na pridruživanje Zajednici i, kao i u slučaju drugih aspiranata na članstvo, rešenje „na relativno duži period“ biće u sklapanju ekonomskih aranžmana između EEZ i tih zemalja. To bi bio maksimum na koji bi De Golova Francuska mogla da pristane, podvučeno je u dokumentu DSIP-a.¹⁹

Odlazak De Gola doveo je do deblokade britanskog približavanja Evropskoj ekonomskoj zajednici. U jugoslovenskoj analizi odnosa u EEZ i odnosa EEZ i Jugoslavije, iz maja 1970. godine, a u vezi sa posetom predsednika Komisije EEZ Žana Reja Jugoslaviji, konstatovano je da je na haškoj konferenciji održanoj u decembru prethodne godine „potvrđena spremnost da se ubrza proces dalje integracije i doneta načelna odluka o proširenju Zajednice“, te da je dogovoren početak pregovora o pristupanju Zajednici Velike Britanije, Danske, Norveške i Irske. S tim u vezi primećeno je da „EZ ulazi u fazu višeg oblika komunitarnog privrednog objedinjavanja, čiji je krajnji cilj stvaranje ekonomske unije, a kroz to i političkog jedinstva zapadnoevropskih zemalja“.²⁰

Decembra 1972, u informaciji povodom posete predsednika komisije EEZ Sika Mansholta Jugoslaviji, izneta je ocena da će priključenjem Velike Britanije, Irske i Danske EEZ (od 1. januara 1973) Zajednica dobiti još veću težinu u međunarodnim ekonomskim odnosima. Navedena je, uz to, tendencija da EEZ u svoju sferu uticaja uključi i druge zemlje, pre svega u Evropi i severnoj Africi, i to „putem slobodne trgovinske zone i preferencijalnih aranžmana“.²¹

Jugoslovenski odnos prema evropskim ekonomskim integracijama bio je u skladu sa generalnim odnosom Titovog režima prema blokovskoj politici. Razvijeni ekonomski odnosi sa zemljama Evropske ekonomske zajednice upućivali su jugoslovenske vlasti na održavanje i jačanje saradnje sa EEZ, ali su ideološki i politički motivi držali Jugoslaviju na distanci u odnosu na Zajednicu. Jugoslovenski lider Josip Broz Tito se u govoru na VII kongresu Saveza komunista Jugosla-

¹⁷ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Neke primedbe u vezi sa procesom integracije u svetu, 1962.

¹⁸ Isto.

¹⁹ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Državni sekretarijat za inostrane poslove, Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica, 22. 5. 1968.

²⁰ AJ, KPR, 837, I-3-b/31, Mesto i značaj zemalja EEZ u odnosima SFRJ sa inostranstvom, 15. 5. 1970.

²¹ AJ, KPR, 837, I-3-b/42, Informacija o odnosima SFRJ-EEZ povodom posete Dr. S. Mansholta, predsednika Komisije EEZ, 6. 12. 1972.

vije aprila 1958 (godinu dana posle potpisivanja Rimskih ugovora) osvrnuo na aktuelne integracione procese u Evropi, jasno kritikujući njihov blokovski karakter i najavljujući jugoslavensku rezervisanost prema takvom tipu transnacionalnog udruživanja: „Na evropsku integraciju gledali smo, a i danas još gledamo, samo kao na djelimično i nepotpuno rješenje koje u sebi skriva dosta negativnih elemenata, naročito u pogledu dominacije ekonomski jačih. S druge strane, ta integracija ima blokovski pečat i smeta pravilnom razvoju ekonomske integracije u širem smislu. Zbog toga se mi nismo ni tu angažovali, niti primali bilo kakve obaveze, iako u to vrijeme naša situacija nije bila ružičasta.“²²

Usled velike vezanosti domaće privrede za ekonomije država-članica Evropske ekonomske zajednice, jugoslavenski režim je budno pratio tok ovog snažnog integracionog procesa u Zapadnoj Evropi. U periodu 1962–1966. Evropska ekonomska zajednica je učestvovala sa 27,9% u jugoslavenskom izvozu, a sa 27% u ukupnom jugoslavenskom uvozu. Približno sličan nivo razmene Jugoslavija je ostvarivala i sa zemljama SEV-a.²³ U narednim godinama trgovanje sa zemljama EEZ značajno je intenzivirano, pa je 1970. godine udeo Evropske ekonomske zajednice u jugoslavenskom izvozu iznosio 33% (552 miliona dolara), dok je EEZ u jugoslavenskom uvozu učestvovala sa čak 40% (1,145 milijardi dolara). Sredinom 1971. godine procenjivalo se da će nakon proširenja Zajednica sa preko 50% učestvovati u jugoslavenskoj robnoj razmeni sa inostranstvom. Prema dokumentaciji Kabineta predsednika Republike iz 1971. godine ocenjeno je da izvoz industrijskih proizvoda na tržište Zajednice postaje sve značajniji, te da Jugoslavija preko 40% izvoza poljoprivrednih proizvoda plasira na područje EEZ.²⁴

Tabela 1: Jugoslavenska trgovinska razmena sa EEZ 1968–1970.²⁵

	Izvoz u milionima \$	%	Uvoz u milionima \$	%
1968	353	28	701	37
1969	472	32	836	39
1970	552	33	1145	40

Privrednu zavisnost Jugoslavije od zemalja Evropske ekonomske zajednice (još pre njenog velikog proširenja 1973. godine) potvrđivali su i drugi ekonomski parametri. U rezimeu informacije Državnog sekretarijata za inostrane poslove i Saveznog izvršnog veća povodom posete Žana Reja Jugoslaviji konstatovano je da zemlje-članice EEZ spadaju u najveće kreditore Jugoslavije, od

²² Josip Broz Tito, *Govori i članci*, XIII (Zagreb: Naprijed, 1960), 160; K. Ruzicic Kessler, P. Dragišić, *op. cit.*, 140.

²³ AJ, fond 130, Savezno izvršno veće (SIV), fascikla 656, Savezni sekretarijat za spoljnu trgovinu, Evropske ekonomsko-političke integracije i jugoslavenski izvoz nekih važnijih proizvoda, jul 1968.

²⁴ AJ, KPR, 837, I-3-b/38, Grupa za ekonomska pitanja, Informacija o odnosima SFRJ i Evropske ekonomske zajednice, 23. 6. 1971.

²⁵ Isto.

čega je na SR Nemačku i Italiju otpadalo oko 80%. Krajem 1969. godine SFRJ je zemljama EEZ dugovala 642 miliona dolara u dugoročnim i 178 miliona dolara u kratkoročnim kreditima. Osim toga sa „Šestoricom“ je do tada bilo sklopljeno 126 ugovora o industrijskoj kooperaciji.²⁶

Od velikog značaja je bilo i zapošljavanje jugoslovenskih „gastarbajtera“ u zemljama EEZ, koje je tih godina dostizalo vrhunac. Prema jugoslovenskim procenama, tokom 1969. godine doznake jugoslovenskih radnika na privremenom radu u zemljama Evropske ekonomske zajednice iznosile su 150 miliona dolara. Važan finansijski izvor za SFRJ predstavljali su i prihodi od turizma, pri čemu je polovina neto priliva u ovoj industriji dolazila od turista iz zemalja-članica EEZ.²⁷

Snažna zavisnost Jugoslavije od Evropske ekonomske zajednice uticala je na jugoslovenski režim da sa puno pažnje i straha prati grupisanje jakih ekonomija Zapadne Evrope. U brojnim dokumentima vidljiva je bojazan jugoslovenskog rukovodstva da će zapadnoevropska integracija, praćena zatvaranjem tržišta „Šestorice“ (odnosno „Devetorice“ od 1973), otežati plasman jugoslovenske robe na tržište članica EEZ, što bi značajno ugrozilo fragilnu jugoslovensku privredu. Postojao je strah da će ekonomsko zatvaranje Evrope dovesti do učvršćivanja blokovskih podela, sa potencijalno negativnim posledicama po Jugoslaviju.²⁸

Već u prvim jugoslovenskim analizama stvaranja EEZ, DSIP je konstatovao da će taj proces „nesumnjivo imati negativne posledice na naše (jugoslovenske – P. D.) odnose sa tim područjem“. Posebno je strahovano od mogućih štetnih konsekvenci zapadnoevropske integracije po jugoslovensku poljoprivredu. I u ranijem periodu zapadnoevropski protekcionizam u sektoru poljoprivrede ometao je jugoslovenski izvoz poljoprivrednih proizvoda.²⁹

U analizi Kabineta Predsednika Republike iz 1960. godine konstatuje se da integracioni procesi kako u Istočnoj (SEV), tako i u Zapadnoj Evropi (EEZ, EFTA), to jest njihova diskriminacija prema trećim zemljama, do tog trenutka nisu naneli veću štetu jugoslovenskoj privredi, ali se ukazuje i na potrebu značajnog modifikovanja spoljnotrgovinske strategije. Predloženo je intenziviranje privrednih veza sa zemljama izvan pomenutih integracionih grupacija, a nedvosmisleno je podvučena nemogućnost jugoslovenskog pristupanja bilo kojoj od njih: „Negativne posledice koje proizilaze za našu razmenu iz početnih mera u formiranju integracionih grupacija, za sada nisu velike. Međutim, promene do

²⁶ AJ, KPR, 837, I-3-b/31, Sekretarijat Predsednika Republike, Grupa za ekonomska pitanja, Informacija o odnosima SFRJ–EEZ, 23. 5. 1970.

²⁷ Isto.

²⁸ Љубодраг Димић, „Јосип Броз Тито и ’југословенски поглед на Европу’“, у: *Југославија у Хладном рату*, уредник Александар Животић (Београд: ИНИС, 2010), 197; Љубодраг Димић, „Година 1968 – исходиште нове југословенске спољнополитичке оријентације“, у: *1968 – четрдесет година после*, уредница Радмила Радић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 365–366.

²⁹ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Državni sekretarijat za inostrane poslove, Informacija o aktuelnim pitanjima zapadnoevropske ekonomske saradnje i integracije, 2. 4. 1957.

kojih može doći zahtevaju od nas blagovremeno preduzimanje zaštitnih mera i odgovarajuća prilagođavanja, uključujući i odgovarajuća prilagođavanja u oblasti našeg spoljnotrgovinskog deviznog režima. Pod postojećim ulovima mi ne možemo postati član nijedne od integracionih grupacija, pa je potrebno da kroz aktivan stav i odgovarajuće oblike saradnje pronademo svoje mesto i otklonimo moguće štete za našu privredu, koje bi mogle nastati od ovih integracionih sistema. U uslovima diskriminacije koja proizilazi od strane integracionih grupacija prema trećim zemljama, treće zemlje se javljaju prema nama kao neka vrsta saveznika u zaštiti svojih interesa. Naš glavni ekonomski cilj, prema tome, treba da bude borba za otklanjanje diskriminacionih posledica u odnosu na odgovarajuće grupacije, kao i usmeravanje naših ekonomskih veza sa onim područjima gde nema diskriminacije (nerazvijena područja, SAD, Kanada, Japan itd.).³⁰

Dve godine kasnije, o posledicama razvoja Evropske ekonomske zajednice na Jugoslaviju i mogućim jugoslovenskim odgovorima raspravljalo se na kolegijumu Državnog sekretarijata za inostrane poslove. Na sastanku je ocenjeno da volja zapadnoevropskih država da se Jugoslaviji odobravaju krediti krije političku motivaciju, dok se s druge strane ne olakšava izvoz jugoslovenske robe na to tržište. Podvučena je potreba da se otvoreno pokrene pitanje diskriminacije jugoslovenskih proizvoda, ali je preporučena i preorijentacija jugoslovenskog izvoza na tržišta Afrike, Azije, Latinske Amerike i socijalističkog lagra uz održavanje odnosa sa Zapadom: „Treba preispitati ceo naš kurs u ekonomiji i tražiti puteve da se postepeno oslobađamo ekonomske zavisnosti [od] Zapada, ali ne treba zapostaviti, već koristiti postojeći interes Zapada za održavanje ekonomskih i drugih odnosa sa nama.“³¹

Jugoslovenski režim je posebno strepeo od najavljenog proširenja Zajednice. Na taj način, kako je smatrano, proširiće se prostor na kojem je jugoslovenska privreda „objektivno diskriminisana“.³² Sa kakvim strahom je Beograd posmatrao predstojeće širenje EEZ pokazuje i zapisnik o razgovoru jugoslovenskog partijskog i državnog lidera Josipa Broza Tita sa predsednikom Izvršnog komiteta Evropske ekonomske zajednice, Frankom Mariom Malfatijem, krajem juna 1971. godine. O zabrinutosti Jugoslavije za položaj zemalja u razvoju (među njima i Jugoslavije) posle ulaska Velike Britanije u Zajedničko tržište Tito kaže: „Strahujemo da bi proširenje EEZ, koje za zajednicu predstavlja nesumnjiv uspeh, moglo dovesti do daljeg ograničenja razmene sa zemljama koje nisu u njenom sastavu.“ Tito je posebno strahovao od toga da bi pristupanje Velike Britanije Zajednici dovelo do pojačanog ulaska sirovina i poljoprivrednih proizvoda iz zemalja Komonvelta u EEZ, što bi otežalo jugoslovenski

³⁰ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Kabinet Predsednika Republike, Integraciona kretanja u Zapadnoj Evropi, 16. 5. 1960.

³¹ AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Sadržaj diskusije na kolegijumu DSIP-a na dan 10. 3. 1962. koji se dostavlja kao nadopuna materijala o reperkusijama stvaranja ZT-a na našu ekonomsku situaciju i odnose sa inostranstvom.

³² AJ, KPR, 837, III-b-2-a, Državni sekretarijat za inostrane poslove, Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica, 22. 5. 1968.

plasman ovih roba na područje Zajednice. Jugoslavija, kao veliki proizvođač i izvoznik poljoprivrednih proizvoda, naći će se u „veoma teškoj situaciji“ ako zbog visokih carina ne bude mogla da izvozi ove proizvode zemljama-članicama EEZ, istakao je Tito. Otišao je i korak dalje, izrazivši bojazan da će postojanje dve gigantske ekonomske grupacije u Evropi, SEV i EEZ, izolovati Jugoslaviju, što bi u krajnjoj konsekvenci ugrozilo njen specifičan međunarodni položaj: „Ono što nas najviše zabrinjava [...] to je mogućnost da se u uslovima postojanja već jako integrisanog SEV-a i sve moćnije zapadnoevropske ekonomske zajednice Jugoslavija nađe u sendviču, u neravnopravnom položaju u kome je teško sačuvati nezavisnost.“³³

Polu godine pre ovog razgovora, Tito je tokom susreta sa Alenom Savarijem, prvim sekretarom Socijalističke partije Francuske, oštro kritikovao samo postojanje EEZ, ukazujući na štete koje „diskriminatorna politika Zajedničkog tržišta nanosi našoj privredi“. Jugoslovenski lider je ukazao na potrebu „prevazilaženja svih oblika podele u Evropi“, ukidanja „veštačkih barijera“ i uspostavljanja „što otvorenije privredne i druge međuevropske saradnje“.³⁴

Brozove ocene uticaja Evropske ekonomske zajednice na Jugoslaviju, kao i ostala dostupna jugoslovenska dokumenta ukazuju da se u Jugoslaviji sa puno pesimizma, pa i straha, pratilo udruživanje najmoćnijih zemalja Zapadne Evrope. Taj proces se u Jugoslaviji posmatrao kao posledica težnji zapadnoevropskog kapitalizma da ojača svoju poziciju, pri čemu su isticane i hladnoratovske dimenzije tog integracionog procesa. Evropska ekonomska zajednica i ostale integracione forme u tadašnjoj Evropi (SEV, EFTA) percipirane su u Jugoslaviji kao realna pretnja jugoslovenskoj ekonomskoj, ali i političkoj poziciji. Rešenje je traženo kako u pokušajima da se direktnim pregovorima obezbedi bolja pozicija Jugoslavije u odnosima sa EEZ, tako i u traganju za alternativnim ekonomskim putevima.

³³ AJ, 837, I-3-b/38, Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike sa predsednikom Izvršne komisije Evropske ekonomske zajednice Franco Maria Malfattiem, 22. 6. 1971; K. Ruzicic Kessler and Petar Dragišić, *op. cit.*, 149.

³⁴ AJ, 837, I-3-a/27-47 (Francuska), Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike sa Alenom Savarijem, prvim sekretarom Socijalističke partije Francuske, 2. 11. 1970.

REFERENCE

- Blair, Alasdair. *The European Union since 1945*. Pearson Longman, 2005.
- Dimić, Ljubodrag. „Josip Broz Tito i ’jugoslovenski pogled na Evropu““. U: *Jugoslavija u Hladnom ratu*. Urednik Aleksandar Životić, 183–205. Beograd: INIS, 2010.
- Dimić, Ljubodrag. „Godina 1968 – ishodište nove jugoslovenske spoljnopolitičke orijentacije“. U: *1968 – četrdeset godina posle*. Urednica Radmila Radić, 339–375. Beograd: INIS, 2008.
- Pfetsch, Frank R. *Die Europäische Union. Geschichte, Institutionen, Prozesse*, 3. erweitere und aktualisierte Auflage. München: Wilhelm Fink Verlag, 2005.
- Ruzicic Kessler Karlo, and Petar Dragišić. „Zwischen Chance und Bedrohung: Die jugoslawischen Kommunisten und die westeuropäische Integration“. In: *Kommunismus und Europa. Europapolitik und-vorstellung kommunistischer Parteien im Kalten Krieg*. Hg., Francesco di Palma, Wolfgang Mueller, 138–155. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016.
- Tito, Josip Broz. *Govori i članci*, XIII. Zagreb: Naprijed, 1960.

PETAR DRAGIŠIĆ, PhD, Senior Research Associate
Institute for Recent History of Serbia
Belgrade, Republic of Serbia
e-mail: petar.dragisic@gmail.com

YUGOSLAV VIEWS ON THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY 1957–1973

Summary

This paper is focused on Yugoslav perceptions of the European Economic Community from the Treaty of Rome in 1957 to the first EEC enlargement in 1973. Numerous Yugoslav archival sources provide useful insights into the background of the European integration process, the main motives of the EEC member states and the cold war components of this major undertaking. The creation of the European Economic Community was closely monitored in Yugoslavia, due to strong economic ties between Yugoslavia and the EEC member states. From the late 1950s to the early 1970s Yugoslav analysts perceived the European Economic Community as a tool for strengthening the West European capitalism and underlined whole-hearted support of the USA for the European integration process. Besides, Yugoslav experts carefully observed consequences of the West European integration for the Yugoslav economy, i. e. for the Yugoslav economic relations with the EEC member countries. The Yugoslav documents indicate a deep fear of the Yugoslav regime of a possible negative impact of the European integration process on the Yugoslav economy. For that reason, the Yugoslav regime started to search for alternative economic paths, yet pinning its hopes on negotiations with the EEC.

KEYWORDS: Yugoslavia, Western Europe, European Economic Community, USA, NATO, Josip Broz Tito